

קוניאק הנעשה ממרכיבי חלב

1. ציצ' אליעזר חלק ה סימן יב – אל מוהר"ר איסר יהודא אונטרמן שליט"א הרב הראשי לת"א – יפו.

בנוגע לקוניאק הנעשה בבית חרושת מאדי - וזיעת - חלב. ז"א: ששמים החלב במכונה המיועדת לכך, והמכונה מעבדת את החלב הדק היטב ודי השב בהפרדת היסודות עד שמרוב העיבוד והזיקוק נפרש מהחלב או נהפך החלב לזיעה בצורה של אדים מרובים ומאדים אלה יוצרים אח"כ הקוניאק. באופן שמראהו משתנה לגמרי ממראה החלב, הן בצורתו והן בטעמו, אם מותר לשתות קוניאק זה בסעודת בשר.

והנה אוהב אנכי תמיד לפני גשתי לבירור הלכה להתחקות ולעמוד באופן מבורר על פרטי השאלה גם מצידה הטכני כל כל שינוי קטן בזה יכול לשנות לגמרי את פני הדברים, ובהיות ובשאלה שלפנינו אין לפני הבירור הזה, לכן אדבר רק בכללות השאלה, ומן הכלל יוכלו אח"כ להקיש על הפרט.

(א) בעיון ראשון עולה על הדעת לאסור בפשיטות שתיית הקוניאק בסעודת בשר, כי הרי נקטינן דזיעת המשקים כמותם...

אבל לאחר העיון נלפענ"ד שגם בלי שנצטרך להכנס לבירור כללי זה יש מקום גדול לדון ולומר שגבי חלב בכלל ואצל אופן נידוננו בפרט מודי כו"ע ששונה מבעלמא ויש להתיר בזה במיוחד.

לענין בשר בחלב יש לימוד מיוחד שמרכיבי החלב אינם כחלב

והוא, דהנה בחולין ד' קי"ד ע"א שנינו: המבשל במי חלב פטור מסייע ליה לריש לקיש דתנן מי חלב הרי הן כחלב והמוחל הרי הוא כשמן. 'אמר ריש לקיש לא שנו אלא להכשיר את הזרעים אבל לענין בישול בשר בחלב מי חלב אינו כחלב'. הרי דגבי בשר בחלב שאני מבעלמא ואמרין גביה דמי חלב אינו כחלב.

והסברו של דבר מה דבב"ח קיל מבעלמא מצינו ברא"ש שם (ס' נ"א), שמביא בשם רבינו שמחה, שחלק על הרמב"ן [ע"ש במעיו"ט סק"ב] שרצה לאסור מי חלב משום אבר מן החי, והשיב דדוקא לענין בשר בחלב אין חשוב כחלב דקרא קאמר בחלב אמו כמו שיוצא מן האם מעורב עם האוכל אבל לכל שאר מילי (כדוגמת איבר מן החי) הוי בכלל חלב, ומסתייע מדברי ריש לקיש הנז' הרי מצינו הסבר נאה מדוע שיל"ל שגבי איסור בב"ח שאני מבעלמא, והיינו משום דגבי איסור בב"ח אפקיה קרא בלשון בחלב אמו ולכן נפקינן מזה דאינו אסור כי אם בחלב שהוא כמו שיוצא מן האם מעורב עם האוכל, ומשום כך ממעטינן מי חלב שאינו אסור מה"ל לבשלו עם בשר מכיון שנפרד מן האוכל, ואינו כמו שיוצא מן האם. וכדברי רבינו שמחה נפסק להלכה ביו"ד סי' פ"א סעי' ה'...⁴

יש שרצו להקל אפילו בחמאה בבשר, אמנם אין הלכה כך

(ב) גדולה מזאת מצינו בספר כסא דהרסנא שעם ספר בשמים ראש סי' רפ"ה, שעל יסוד דברי רבינו שמחה הנ"ל רצה לדון להתיר מה"ל גם בישול חמאה וגבינה עם בשר, מטעם דלא חלב אמו הן שהרי נפרד חלק מחלקיהם, וכן מביא המחזיק ברכה והדרכי תשובה בס' פ"ז ס"ק כ"ח בשם שו"ת אהל יוסף להמהר"י מולכו ז"ל חיו"ד סי' כ"ד שרצה ג"כ לדון מהאי טעמא לענין נרות שנעשים מחמאה וקלב (תרבא) דאינו עובר בהם משום בישול בב"ח משום דרק במבשל בשר בחלב ממש כמו שיצאה מבטן הבהמה הוא שאסרה התורה, אבל המבשל בשר בחמאה כיון שנשתנה שמה ממה שהיתה בשעה שיצאה מבטן

הבהמה שנחלק ממנה המי חלב ונשאר רק השומן הצף למעלה לא עדיף בזה ממי חלב שאינו עובר על בישולו ואין לוקין על אכילתו משום בב"ח ע"ש.

אמנם המחזיק ברכה מתפלא על זה, והדרכי תשובה שם יוצא בתוקף נגד זה, וגם עיין בשו"ת שם אריה (חיו"ד סי' כ"ט) שכותב על הכסא דהרסנא הנ"ל דשארי ליה מריה שרצה להתיר איסור דאורייתא עיין שם.

אבל זהו דוקא בכגון גבינה וחמאה שהעיקר נשאר ונפרד רק המים שאין להם דין חלב, וכמו"ש שם הדרכי תשובה דדוקא במי חלב אינו עובר עליה משום בב"ח משום שהוא רק מיא בעלמא שנשאר כל החלב בהגבינה והחמאה והמים הנחלקים אין להם דין חלב, וא"כ כ"ש דבחמאה שעובר עליו כיון שלוקח ממנה כל המים. אבל בכגון נידוננו מסתבר דהוי דומיא דמי חלב, ואולי עוד יותר עדיפא, מכיון שע"י העיבוד במכונה נפרדים כל חמרי האוכל שבחלב, ועוד יותר מזה שנשתנה גם מראה זיוה, וא"כ י"ל דבכגון דא כו"ע יודו דאין עוברים מה"ל משום בישול בב"ח. כשמבשל זה אח"כ עם בשר.

הריב"ש אסר זיעת יין נסך בתערובת לרפואה

(ג) והנה לכאורה יש לסתור זה ממה שמצינו בשו"ת הריב"ש (סי' רנ"ה) שנשאל באותן המים שקורין אייג'ואה ארדינטי שעושים אומנים עכו"ם לרפואה מעקרים ידועים ובתערובת י"נ אם מותרים בהנאה דרך רפואה שלא במקום סכנה דאין עצמות היין בהן אלא הזיעה שלו העוברת דרך הסמפונות, ואותו היין שהיה אדום בתכלית נשתנה ויהי למים והלך טעמו ריחו וממשו. והשיב לאיסור משום דזיעה היוצאת מן המשקין החמין הרי הוא כמשקין עצמן, ודין המים היוצאין מן היין כיון עצמו הן ואסורים בהנאה ולא קובע מה שנשתנה לצורה אחרת ע"ש, ונפסק כן להלכה ביו"ד סימן קכ"ג סעיף כ"ד באין חולק ע"ש, ולפי"ז יש לכאורה לאסור מה"ל בבישול גם בנידוננו שדומה במהות הכללית לנידון הריב"ש. (אמנם לכאורה ההיתר מדברי ריש לקיש הוא דדוקא בחלב ואינו סותר דברי הריב"ש בין נסך)

אבל כשמעינינו בדבר נוכחים לדעת שאין ראיה מדברי הריב"ש לכגון נידוננו, דראשית מצינו בשו"ת חתם סופר חיו"ד (סי' קי"ז) שהתיר בפשיטות שמן הנעשה משקדים הגדלים בענבי חרצי ענבים שהם יי"ב, מטעם דכח יין שבחרצנים נתהפך ונעשה ממנו שמן וכל דבר שנשתנה לדבר היתר הותר, ומכיון שלא נטעם ונרגש בו טעם יין אין לחוש ע"ש, וצריכים לחלק נידון הח"ס מנידון הריב"ש, וכן הגדרה כללית בחילוק הנידונים, עיין מה שעמד בדבר במשפט כהן סי' י"ד. אבל יש לנו עכ"פ עמוד מסייע כהח"ס, כי נידוננו עדיפא בהרבה מנידון הח"ס דמשתנה לגמרי לדבר היתר לפי ההמצאה ולפי המודל החדש של מכונות החרושת בימינו.⁷

כשלא חל עדיין שם איסור קל יותר

ושנית והוא העיקר. די"ל דבכגון נידוננו גם הריב"ש יודה להתיר, והוא משום דבנידון הריב"ש הרי היין כבר חל עליו שם איסור עוד לפני שהוצא ממנו המים, ולכן סובר שפיר דמכיון שכבר חל על זה שם איסור תו כל היוצא ממנו נחשב כיוצא מדבר איסור והרי הוא כמוהו, ולא מסתלק שם האיסור, אבל בכגון נידוננו הרי על החלב לא חל עדנה שום שם איסור, ואנו רוצים רק שכשיבשלו אח"כ הקוניאק המתהווה מזיעת החלב עם הבשר שיחול או שם איסור בב"ח מכח זיע החלב, א"כ בכגון זה שפיר יש לומר דאינו יכול לחול כעת ע"ז שם

בזה אחר זה קל מתערובת

(ו) וצופה הייתי כדרך האתרים בספרי הפוסקים ומצאתי יסוד לסברת - היתר בכגון נידוננו בעוד כמה מספרי הפוסקים.

בעיקרי הד"ט על יו"ד (ס"ה אות ד) מביא בשם ספר מכתם לדוד שהתיר למדופה ביסורין ממיני מחושים שאין בהם סכנה לשתות בסעודה שאוכל בה בשר, המים הנעשים ע"י כלי הלאמ' ביקו ומעלין זיעה ויוצאים ע"י סמפונות מים שאין בהם טעם ולא ריח חלב כלל. וכותב שם דאף דמ"ש הריב"ש סי' רנ"ה היה ראוי לומר דזיעת מימי חלב יאסרו לשתות בסעודת בשר דמדרבנן מיהא אסורין מימי חלב כחלב עצמו, מ"מ מ"ש מרן סי' פ"ז בשם הא"ח דביצים הנמצאים בעופות שלא נגמר רק החלמון דאסור לאכלם ע"פ החלב אבל אם אכלו בפ"ע מותר לאכול אחריהן גבינה כיון דבשר עוף אינו אלא מדרבנן, ממנו נקח לנד"ד דהמימי חלב עצמן דאינן אסורין אלא דרבנן לבשל בהן בשר, וא"כ אף אם לזיעה שלהן יהיה דין מימי חלב, לשתות בפ"ע והבשר בפ"ע מותר ע"ש. וצריכים לחלק דלא דמי לעצם איסור בשר עוף בחלב שאסור אפילו בזאת, משום דשם נתהוו מתחילה עצמיות האיסור אפילו באופן זה, ונאסר דומיא דאורייתא גם בזא"ז, אבל משא"כ במימי חלב שהאיסור הוא מצד תולדה הנובעת מאב האיסור שהוא החלב, ולכן דמי יותר לביצה שלא נגמר רק החלמון שיש בו ג"כ רק תולדה מעצמיות האיסור שהוא הבשר ודו"ק.

ולפי יסוד סברא זאת יש מקום להתיר בכזה אפילו לברי / לבריא / ולא רק לחולה שאב"ס = שאין בו סכנה, מכיון שנאמר דבכה"ג לא גזרו רבנן, דומיא דאמרינן בביצים שם, ע"ש ביו"ד סי' פ"ו בפרמ"ג בשפ"ד ס"ק י"ב.

ונראה מדברי העיקרי הד"ט שם, דבעצם מעיקרא של ההלכה דעת המכתם לדוד להתיר מטעם זה אפילו לברי, ורק מכיון שהשאלה שנשאל היה על חולה שאב"ס ביאר לרווחא דמילתא כדרך משיב בהלכה שבכגון דא אין מקום פקפוק אליבא דכו"ע.

ועוד זאת, כל עיקר שחשש שם לפקפק הוא משום עצמיות שתיית המימי חלב כשלעצמן, מכיון דשיתת הרמב"ן היא דבמימי חלב ישנו משום איסור אבמ"ה, וביותר חשש למה שמוכר בכתבי האריז"ל דאיכא עליהו משום איסור דם, וכמו"ש שם בלשון ואף דלדעת הרמב"ן איכא במימי חלב עצמן משום איסור אבמ"ה, כבר הקשו עליו כל האחרונים עיין פר"ח ופר"ת, ועם היות שבכתבי קדש האר"י [ז"ל] אתי עליהו משום איסור דם, מ"מ במקום חולי או מיחוש נראה ודאי שיש להקל. הרי כנ"ל שכל עיקר חששותיו של הספר גבי ברי הוא משום חשש שתיית עצמיות המימי חלב כשלעצמן מכאן איסור אבמ"ה ומכאן דם, וכאמור חששות אלה המה רק חומרות בעלמא, מכיון דלעיקר ההלכה נקטינן בשו"ע ובפוסקים כדעת רבינו שמחה ודעימיה להתיר בפשיטות שתיית מימי חלב כשלעצמן.

ויתר על כן בכגון נדו"ד נראה שגם המחמירין במימי חלב כשלעצמן יודו להתיר בכגון נדוננו ושאינן לחשוש לא משום אבמ"ה ולא משום דם, מכיון דהקוניאק נעשה לא מהפרשת מימי החלב הנשארים כי אם מכל כללות החלב ע"י הפרדה כללית של היסודות המורכבים.

... ומה גם כי לציבור הפשוט תראה ההוראה כתמוה, ומאידך גיסא אם אמנם יש מקום להתיר הרי ישנו בזה משום עידוד ביצור התעשייה במדינתנו, לכן מן הראוי שתבוא החלטה כללית על כך בשיבת מועצת רבנים מורחבת. ואסיים בזה בברכת שים שלום וברכה, בידידות ובהוקרה אליעזר יהודא וולדינברג.

איסור כזה משום דהתורה לא אסרה זיעת חלב כשלעצמה עד שיחול עליה מלכתחילה שם איסור בב"ח.

ועד כאן לא אסר הריב"ש כי אם מפני שכבר חל על היין שם איסור הנאה, וחל ממילא גם הדין לאסור אפילו אפרן, וכמו שמסביר הריב"ש שם דכל איסורי ע"ז אפילו נשרפו והיו אפר אסור ע"ש, ומשא"כ בכגון נידוננו כנ"ז.

יתר על כן ראיתי בשו"ת משכנות יעקב חיו"ד סי' ל"ו שכותב לבאר דהריב"ש אסר דוקא בכגון יי"ש הנעשה מיי"נ שאסור בהנאה אבל באיסורי אכילה דאפרן מותר י"ל דיי"ש נמי שרי, דכיון שזה נעשה מהעשן העולה ועיקרו מן העשן הרי הוא כמו אפר נשרף ובפרט שנשתנה ויהי למים, ואין כאן לא טעם האיסור ולא ריחו וממשו ופנים חדשות באו לכאן, ע"ש באריכות. וא"כ הרי מכש"כ שאין לאסור כשמלכתחלה לא חל עוד על הדבר שום שם איסור...

צורה חדשה עדיפה ממי חלב

(ד) היסוד מדברי הגמ' בחולין ד' קי"ד ורבינו שמחה גבי מי חלב שהבאנו הוי הוכחה רק לענין שאין איסור מה"ת, אבל איסורא דרבנן מיהא איכא, וכמו"ש שם התוס' ד"ה המבשל, והראשונים, ונפסק כן גם ביו"ד סי' פ"ז סעי' ו' ע"ש.

אבל משארי המקורות שהבאנו יש לדון להתיר לגמרי בכגון נידוננו שהצורה הראשונה נפסדת לגמרי והדבר מקבל צורה חדשה בשינוי יסודי באופן שיש לומר דכבר יצא מתורת חלב.

ולכגון זה יש להוסיף לציין לדברי הרבינו יונה המובאים ברא"ש פ"ו דברכות סי' ל"ה ובט"ז או"ח סי' רט"ז סק"ב ואלהו רבה סק"ד, והשגותיו של המג"א שם בסק"ג עיין מ"ש לתרץ בחק יעקב סי' תס"ז סק"ט ומוקד חיים להנה"מ בביאורים סק"ד, וכן במים חיים להפר"ח שם בסי' י', ושו"ת ח"ס שם. ובמשנה ברורה שם בסי' רט"ז סק"ז, גם עיין מ"ש בזה בישועות יעקב או"ח סי' תס"ז סק"ה ובמה דמסיק דבנשתנה לדבר שאין דרכו בכך ליכא איסורא ע"ש, ועיין מ"ש בזה גם בספרי החדש שו"ת ציצן אליעזר ח"ד בראש הספר בהערותי על דברי הגר"י אברמסקי שליט"א. והדברים ארוכים בדברי הפוסקים.

כל דברי הפוסקים הנ"ל מוסיפים יסוד להתיר, ובפרט שהמדובר בענינו לא לענין בישול יחד, כי אם לענין אכילה ושתיה ביחד שאינו אסור מעיקרו בדרך כלל כי אם מדרבנן, עיין בכה"ג לחלק בין דאורייתא לדרבנן בשו"ת ח"ס חאו"ח סי' ל"ט עיין שם.

נפסל מתורת משקה

(ה) עוד אני דן, דאם מציאות עשיית הקוניאק היא באופן כזה שהזיעה או האדים הנפרשים מעיבוד החלב לפני ההגעה לידי ההכשרה לשמו הנם במצב ביניים של אינם ראויים לכלום, א"כ הר"ז כנפסל מתורת משקה החלב, ושוב כשנהיה מוכשר למטרתו אזי פנים חדשות באו לכאן, ואין בו איסור חלב כלל מלבשלו עם בשר, וכדמצינו שהתירו בכה"ג בגדולה זו אפילו בדבר מאכל שהיה עליו כבר שם איסור ממש, מכיון שנפסל מתורת אוכל, ואף אם תיקן אח"כ פקע איסורו, וכדחשיב להלכה בשו"ת אחיעזר ח"ג סי' ל"א לענין איסור דם עיין שם, וצד היתר זה מגביל עם צד ההיתר שכתבנו באות הקודם.